

NyS

Titel: Sprogsamfund, rolle/domæne, social institution

Forfatter: Hanne Louise Geits og M. Baumann Larsen

Kilde: *NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori* 5.
Sproghandlinger, 1973, s. 81-105

Udgivet af: Akademisk Forlag

URL: www.nys.dk

© NyS og artiklens forfattere

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

SPROGSAMFUND, ROLLE / DOMÆNE, SOCIAL INSTITUTION

Af Hanne Louise Geist og M. Baumann Larsen, Københavns Universitet, Institut for dansk dialektforskning og Institut for nordisk filologi.

SPROGSAMFUND

Regionsanalyse. Den sociolingvistiske teoridiskussion har været præget af stor varighed og samtidig en mangel på forslag til totale teorier og hele analyseforløb. Selv om flere forskere har opfordret til en teorianvendelse i form af en regionsanalyse, viser litteraturen ikke megen respons på opfordringerne, og det kan tages som et tegn herpå, at en delanalyse fra 1964 af det norske bysamfund Hemnesberget stadig er aktuel (Gumperz: 1972, original version 1966).

Det er især denne afhandling, der har været inspirationsgrundlag for planerne om en undersøgelse af sprogforholdene på Bornholm, af fordelingen mellem bornholmsk dialekt og den tilnærmelse til rigsmål, de dialekttalende anvender under visse omstændigheder. Ligheder i materiale er åbenlyse, først og fremmest gennem ligheden i de to samfunds sociale struktur. Et andet motiv har været en vis skepsis over for teori og feltarbejde hos Blom og Gumperz. Den følgende fremstilling er en konsekvens af den kritiske holdning over for deres teoretiske udgangspunkt, som vi anser for utilstrækkeligt. Vi har derfor ønsket at gennemdrøfte en alternativ teoribasis ud fra vort materiale.

Vi anser forslaget om at indføre et domænebegreb for centralt, netop fordi det i modsætning til mange af de andre forslag er fremkommet ved et samspil mellem teori og empiri (Fishmann: 1972).

Målet for vort arbejde er et nyt vurderingsgrundlag for teorierne ud fra anvendelse af dem på sprogtilstanden i en region, og det forudsætter en række teoretiske valg allerede i udgangspunktet, idet der skal etableres en analyse ved kombination af en række delforslag.

Omfanget af denne teoribygning reduceres imidlertid ved, at der fra begyndelsen kan tages hensyn til særforholdene i den valgte region. Dette kan eksemplificeres ved, at afgrænsningsproblematikken falder bort, fordi det valgte område er en ø (Bornholm). At lettel-

sen måske kun er tilsyneladende, kan eksemplet også vise, idet afgrænsningsproblematikken hurtigt dukker op igen ved afgørelsen af, om der skal regnes med ét eller flere sprogsamfund på øen.

En anden simplifikation består i, at den valgte regions flersprogethed udelukkende er af den type, hvor sprogbrugerne behersker de to sprog og anvender dem begge til intern kommunikation (i amerikansk terminologi: within-group multilingualism).

En afgørende teoretisk forudsætning er den udvidelse af begrebet flersprogethed, som sociolingvistikken har ført til, og efter at der er skabt en tradition omkring analyse af sprogkontakt mellem nationalsprog, først og fremmest mellem spansk og amerikansk, er det naturligt at efterprøve synspunktet på sprogkontakter, hvor de to sprog står hinanden nær ud fra lingvistiske kriterier som i tilfældet regionalsprog over for dialekt.

En minimal forskel mellem de to mødende sprog kan lingvistisk set gøre opgaven mindre fristende, i det mindste ud fra et klassisk strukturelt synspunkt, fordi mødet ikke umiddelbart kan opfattes som interferens mellem to klart adskilte strukturer.

Afstanden mellem de to sprog kan imidlertid vurderes på et andet grundlag, nemlig ud fra den sociale sammenhæng, hvori adskillelsen fungerer. Den ringe lingvistiske afstand kan anses for noget sekundært, hvis henholdsvis regionalsprog og dialekt bruges som signaler for sociokulturelle enheder, eller hvis de to sprog af sprogbrugerne anvendes som de to koder i betydningsbærende kodeskift. Det sociologiske hovedperspektiv overflødiggør ikke det sproglige aspekt, da forudsætningen for at finde frem til gruppemarkeringer og kodeskift stadig er den sproglige identifikation af koderne. Udgangspunktet i analysen er sprogligt.

Definition af sprogsamfund. Blandt forslagsstillerne til regionsanalysen er John Gumperz den eneste, som følger forslaget op med diskussion om valg af grundlæggende enheder. Allerede ved afgrænsningen af regionen må der benyttes en definition af begrebet sprogsamfund, men Gumperz udvider fra begyndelsen begrebet, så det bliver et integreret led i andre faser ud over analysestarten.

Det er selve grundlaget for definitionen, han fornyer: "There are no a priori grounds which force us to define speech communities so that all members speak the same language" (Gumperz: 1968). Som en konsekvens af det nye synspunkt bliver begrebet sprogsamfund til en rammeenhed anvendelig til beskrivelse af kodeskift.

Baggrunden for Gumperz' forslag er en kritik af begrebet sprogsamfund, som det findes i en tradition fulgt bl. a. af Einar Haugen, hvor udgangspunktet for opstillingen af sprogsamfundet er ét fælles sprog. Den klassiske definition var bygget op over nationer og nationalsprog, men senere udvidedes det (bl. a. hos Haugen) til at omfatte ét sprog med dets dialekter og stillag. Erkendelsen af mellemsprogenes antal og betydning måtte imidlertid svække den tilsyneladende klare opdeling i dialekter.

Gumperz påpegede tillige det urimelige i, at der ved den tidligere definition i sprogsamfundet kunne findes en flersprogethed med sociale funktioner, sålænge det drejede sig om en variation fra standard til dialekt, mens en flersprogethed med selvstændige sprog ikke kunne beskrives ud fra begrebet sprogsamfund. Han ønskede derfor at opstille en definition, der rummede en ligestilling mellem bilingvisme og bi-dialektisme. Netop fordi kodeskift er en central funktion i sociolingvistikken måtte begrebet sprogsamfund udvides.

Gumperz' alternativ bygger ikke på sproglige kriterier i snævre betydning, men på interaktionsmønstre: "A speech community is a social group which may be either monolingual or multilingual held together by frequency of social interacting patterns and set off from the surrounding areas by weakness in the lines of communication" (Gumperz: 1968, p. 463). Grundlaget for definitionen er en rent kvantitativ udnyttelse af interaktion og kommunikation, og det skaber tilsyneladende nye muligheder for at anvende definitionen som operativ i feltarbejdet, mens opfattelsen af sprogsamfundet som knyttet til en sluttet lokalitet er en videreførelse af den traditionelle definition.

Den rent sociologiske basis - kommunikationstæthed - hvor det sproglige - kodevalget - explicit er gjort til en variabel, har imidlertid kun værdi, hvis procedurerne til bestemmelse af kommunikationsgrænserne er afklarede og robuste. Desværre er der meget lidt at hente i Gumperz' praksis; således er afgrænsningen af sprogsam-

fundet i Hemnesberget (fx. i Gumpez: 1972) nok kommunikationsbase-ret, men forbliver antydet. På et common sense niveau er Gumperz' forslag en klar forbedring og betyder en begrebsmæssig afklaring, men i feltarbejdet rejser bestemmelsen af kommunikationstætheden ubehagelig mange problemer. Det er trods alt ikke et operativt tilbud.

Joshua Fishman har opstillet en definition, som er en videreudvikling af Gumperz': "Linguistic communities are set off by density of communication or/and by symbolic integration with respect to communicative competence regardless of the number of languages or varieties employed." (Fishman: 1970, p. 29). Det essentielle er fælles, da begge definitioner bygger på en kvantitativ betragtning af interaktion, men indførelsen af "tæthed" er en formuleringsmæssig forbedring.

Gennem "symbolic integration" har sprogsamfundet mistet den sluttede geografiske karakter, men ændringen er kun en udvidelse, da definitionen stadig omfatter de traditionelt afgrænsede sprogsamfund med ét sprog i ét område, men nu er det regionale ikke længere et definerende træk. Det er let at påvise værdien af udvidelsen ud fra et eksempel, hvor det drejer sig om forholdet: standard over for dialekt. Der kan findes standard-talende, som har etableret et referencegruppe-forhold til de andre, der har rigsmålet til sprog-norm, og det vil være hensigtsmæssigt at beskrive dem som medlemmer af rigsmålets sprogsamfund, selv om de i ekstreme fald kan leve isoleret fra de øvrige standard-talende og kun har face-to-face forhold til regionalt-talende, mens deres standard-kontakt indskrænker sig til stadig normbekræftelse gennem aflytning af rigsmål i radio og tv.

Også hos Fishman kan sprogsamfund tillægges et større eller mindre omfang, men han lægger en grænse mellem de større og mindre sprogsamfund ved at indføre "network" som betegnelse for de mindste. Imidlertid mener vi, at man ved en fast anvendelse af betegnelsen sprogsamfund uanset samfundets omfang vil understrege det konstituerende fællesskab og gennemtvinge præcision i den enkelte anvendelse.

Hos Fishman er der et definerende træk, der er sprogligt, nemlig kravet om, at alle i et sprogsamfund skal dele en sprogform (ko-

de). De egenskaber, der gør Fishman's definition til en fristende mulighed (ikke-område-bundet, kombineret sociologisk og sprogligt udgangspunkt), hjælper dog ikke, når det kommer an på den praktiske anvendelighed, tværtimod synes der at rejse sig endnu flere problemer end ved Gumperz-definitionen.

Sprogsamfund / gruppenorm. Fælles for de Gumperz-Fishmanske forslag er det, at de er naturlige udgangspunkter for analyse af kode-skifte-mekanismerne, men til gengæld rejser de problemer i feltarbejdet. Imidlertid kan det specielle ved forholdene i vor region udnyttes ved, at tosprogetheden på en måde er af énsproget art, fordi den ene kode består i en negation ("udtynding") af den anden. Definitiongrundlaget kan derfor blive et rent sprogligt afgrænset sprogsamfund, et dialektområde. For Bornholm er en opdeling: Rønne / øvrige Bornholm én af mulighederne for sprogligt baserede enheder.

Denne inddeling af regionen i sprogsamfund sker ved en test-procedure, der bygger på de sproglige gruppenormer. To grupper af sprogprøver, én fra hvert af de formodede sprogområder, indspilles i varieret rækkefølge på bånd. Prøverne afspilles for sprogbrugere fra de to områder. Ved testningen spørges der blot: Er den afspillede prøve fra dit eget sprogområde? (= svarer prøvens sprogform til din sprognorm?). Ud fra svarene bestemmes grænserne. Testresultaterne viser i dette tilfælde, at der kan trækkes en grænse mellem Rønne og den øvrige ø.

Ved at gå ud fra sprogbrugernes egne afgørelser af, om en given lokal sprogbrug svarer til den adspurgtes egen, opnås en klassifikation af lokalkoder, som både rummer hensynet til sprogbygningen (de absolutte sproglige forskelle) og hensynet til sprogbrugen, herunder de specifikke sociologiske forudsætninger gennem sprogbrugernes egen opfattelse af kodevariationen.

Et domæne / én kode. Sproglig interaktion bliver i Gumperz' og dermed også i Fishman's sprogsamfund kvantitativt betragtet, i Fishman's domænebegreb derimod kvalitativt.

Fishman har lanceret begrebet "domains of language behavior" som en analyseenhed til brug ved undersøgelse af fordelingen mel-

lem koderne i et to- eller flersproget samfund. Til grund ligger den forestilling, at valg af kode er bundet til socio-kulturelle normer og forventninger, og at disse normer og forventninger er fælles for de interaktions-situationer, der hører hjemme inden for den enkelte, groft afgrænsede aktivitetssfære af typen familie, arbejdsplads, kirke, skole o. s. v.

Domænet karakteriseres som "the societally or institutionally clusterable occasions in which one language (variant, dialect, style etc.) is habitually employed and normatively expected rather than (or in addition to) another" (Fishman: 1971 p. 304). Dette må imidlertid ikke forstås sådan, at der til hvert domæne hører en specifik kode, tanken er, at den talende inden for det enkelte domæne er tilbøjelig til at vælge den samme kode hver gang, men den samme som også anvendes i en række andre domæner. Fishman viser dette, fx. når han (Fishman: 1971 p. 51 ff) omtaler, at mange tosprogede samfund har en fordeling af de to koder H (= high) og L (= low) på syv forskellige domæner, sådan at H forbindes med fire, L med tre. Det fremgår yderligere af dette eksempel, at en betingelse for, at en række situationer, der har med fx. undervisning at gøre, knyttes sammen i undervisningsdomænet, er, at de forbindes med samme kode H.

På baggrund af en intuitiv forestilling om et sådant domænes existens foretager forskeren en art verificering af begrebets gyldighed, som forløber i tre faser. For det første konstaterer han, at kongruente situationer (- en social situation er kongruent, hvis dens konstituerende komponenter: rollerelation, emne og sted passer sammen på den konventionelt forventede måde), hvis komponenter alle står i relation til begrebet undervisning, forbindes med koden H. For det andet at i inkongruente situationer, hvor en undervisningskomponent forbindes med en fra en anden sektor, benyttes koden H, hvis 3. komponenten også hører hjemme inden for undervisningssektoren. For det tredje - og dette bliver præsenteret som det endelige bevis for undervisningsdomænets gyldighed - bliver domænet anset for etableret, hvis en række informanter, der bliver spurgt om, hvilken kode de ville anvende i en række situationer hentet fra undervisningsdomænet, svarer H, men på spørgsmålet om hvilken de ville anvende i et eksempel hentet fra "a contrasted domain" svarer "ikke H".

Domæneetableringen hviler her altså både på et sociologisk og et sprogligt grundlag, men eksemplet virker vildledende, fordi det tilslører, at det sociologiske er det primære; det, der skiller undervisningsdomænet ud fra de øvrige domæner, er de komponenter i situationen, der placerer den inden for en undervisningssammenhæng, enten derved at de er enerådende, eller at de er dominerende. Det, at de forbindes med samme kode, kan nok indgå som en betingelse for, at de bliver henregnet til det samme domæne, men det kan ikke være konstituerende, fordi koden H ikke er specifik for det bestemte domæne på samme måde som de forskellige komponenter, der indgår i de sociale situationer, der føjes sammen i undervisningsdomænet, kan hævdes at være specifikke for det pågældende domæne. I trediefasen - clouet i verifikationen - anvendes en art kommutationsprincip - misvisende, fordi man hermed jo kun kan afgrænse de domæner under et, hvortil der anvendes koden H, d. v. s. foruden undervisningsdomænet også kirkedomænet, den akademiske sfære og administrationsdomænet - fra de domæner, hvor der anvendes L, men netop ikke skille undervisningsdomænet som sådant ud fra alle de øvrige.

Når Fishman lader kodevalget indgå som definerende for det enkelte domæne, kan man spørge sig selv, hvad han vil med domænebegrebet. Er så ikke den sproglige undersøgelse afsluttet i og med, at domænet er etableret? Lidt senere i den samme fremstilling (Fishman: 1971, p. 54) nævner Fishman, hvordan visse individer eller grupper kan fremkalde en udvidelse af L's funktioner til flere domæner eller forårsage en fortrængning af L fra et domæne, der så bliver helt behersket af H. I begge tilfælde må der jo være tale om overgangsfaser, hvor der i det enkelte domæne bliver benyttet både H og L - hvilket netop ifølge denne definition skulle være umuligt. Fishman opfatter dette som normbrud, velsagtens som en art undtagelse.

Et domæne / flere koder. I et andet definitionsforsøg har Fishman ændret placeringen af det sproglige. Synspunktet kan udledes af dominans konfigurationen fig. 1, der viser skiftet mellem de to sprog yiddish og engelsk inden for seks forskellige domæner. Som det

fremgår, kan ifølge denne definition meget vel begge koder benyttes inden for det enkelte domæne, men antagelig med en fordeling på forskellige situationstyper, der ligger fast; det må her være det konsistente i kodevalget ind for de delsfærer, det enkelte domæne er opdelt i, der er afgørende. Definerende er altså her ikke den sprogform, der er knyttet til det enkelte domæne; der er tale om en sociologisk enhed, en "societal construct", noget man kunne kalde et socio-kulturelt felt.

Domæne / register. Selv om Fishman har arbejdet intenst med at få komponenterne i domænebegrebet til at gå ind i en helhed, er forholdet omkring det sprogliges betydning for definitionen stadig uafklaret.

Begrebet domæne er som sagt af Fishman indført med henblik på "large-scale", "macro-level" undersøgelser af forholdet mellem to eller flere koder, hvor det, der spørges om, er, hvilken kode, fx. spansk eller engelsk, anvendes inden for de forskellige domæner. Men domænebegrebet må ikke desto mindre ligesåvel kunne benyttes som analyseramme for mikroundersøgelser på situationsplanet - af sproget inden for det enkelte socio-kulturelle felt og af de sproglige forskelle domænerne imellem - altså også mellem de domæner, der domineres af den samme kode. Det, der skulle spørges om her, er, hvad er den karakteristiske anvendelse af koden fx. spansk inden for familien. Man ville i en sådan undersøgelse komme til at arbejde med sproglige enheder af en ganske anden art end dem, der benyttes til at adskille koder eller subkoder som genetisk forskellige sprog eller dialekter, idet der ville blive tale om en registerundersøgelse, der arbejdede med forskelle i først og fremmest ordforråd, i syntaktiske konstruktioner, i stil, genre, sprogbehandlinger, sproglige interaktioner o. s. v.

Selv om registerundersøgelser endnu befinder sig på forsøgsstadiet, kan man dog gøre sig overvejelser angående udnyttelsen af domænebegrebet i denne sammenhæng. Der ville jo her kunne vise sig en nærliggende mulighed for at give en egentlig sproglig definition af domænebegrebet opfattet som et socio-kulturelt felt. Det er ikke dette ærinde, Fishman er ude i, men foruden de to placeringer

af det sproglige i forhold til domænebegrebets definition, der er redegjort for i forbindelse med eksemplet på H-L-fordelingen og dominanskonfigurationen, synes der at have foresvævet ham en tredje, nemlig en der har forbindelse med registerbegrebet.

Fig. 1. J.A. Fishman: Language loyalty in the United States. Mouton, Haag, 1966.

Yiddish-English Maintenance and Shift in the United States: 1940-1960

Comparisons for Immigrant Generation "Secularists" Arriving Prior to World War I (First language shown is most frequently used; Second language shown is increasing in Use)

Sources of Variance			Domains of Language Behavior					
Media	Role	Situational	Family	Neighborhood		Mass Med.	Jew. Orgs.	Occup.
				Friends	Acquaints			
Speaking	Inner*	Formal	X ^b	X	X	X	X	X
		Informal	Y, E	Y, E	Y, E	E, E	Y, E	E, E
		Intimate	Y, E	Y, E	Y, E	E, E	Y, E	E, E
	Comp.	Formal	X	X	E, E	E, E	Y, E	E, E
		Informal	E, E	E, E	E, E	E, E	Y, E	E, E
		Intimate	Y, E	Y, E	X	X	X	X
	Prod.	Formal	X	X	E, E	X	Y, E	E, E
		Informal	E, E	E, E	E, E	X	Y, E	E, E
		Intimate	Y, E	Y, E	E, E	X	X	X
Reading	Comp.	Formal	Y, E	X	X	X	Y, E	X
		Informal	Y, E	X	X	X	Y, E	X
		Intimate	E, E	X	X	X	X	X
	Prod.*	Formal	Y, E	X	X	Y, E	Y, E	X
		Informal	Y, E	X	X	Y, E	Y, E	X
		Intimate	E, E	X	X	E, E	X	X
Writing	Prod.	Formal	X	X	X	X	Y, E	X
		Informal	E, E	E, E	X	X	Y, E	X
		Intimate	E, E	E, E	X	X	X	X

* For "speaking-inner-" combinations the domains imply topics as well as contexts. In all other instances they imply contexts alone.

^b X = not applicable or no entry.

* For "reading-production" combinations the distinction between "family" and "mass media" domains is also a distinction between reading to others and reading to oneself.

I "Advances in the Sociology of Language". (Mouton 1971, p. 255) hævder han nemlig som forsvar for kategoriseringen af situationer i domæner, at intet sprogsamfund har så differentieret et sprogligt repertoire som det samlede antal rollerelationer, emner og steder, dets medlemmer benytter; der er tale om grænser, der

afstikker området for klasser af situationer, der kræver en anden sprogform. Disse klasser af situationer kaldes domæner.

Beklageligt er kun, at disse forskellige måder at lade det sproglige indgå i definitionen af domænebegrebet på hos Fishman står helt uafklarede over for hinanden, de konfronteres aldrig, og det er et spørgsmål, om Fishman selv har realiseret deres forskellighed og for en del også indbyrdes uforenelighed.

Tidligere domænedefinitioner. Det er Fishman, der har givet domænebegrebet dets teoretiske udformning, men det er ikke ham, der har indført det. Tyskeren Schmidt-Rohr er den første, der til en undersøgelse af, hvilken psykologisk virkning - skadelig eller nyttig - tosprogethed har på den talende, har benyttet begrebet sprogbrugsdomæner; han skelner mellem "Familie, Spielplatz/Strasse, Schule (der underinddeles i "Unterrichtssprache, Unterrichtsfach, Pausen- und Unterhaltungssprache), Kirche, Literatur, Zeitung, Heer, Gericht, Verwaltung", idet han er opmærksom på, at man må tage hensyn til, hvilken rangforordning, der hersker mellem de to sprog, hvilket igen hænger sammen med, "Welche Rolle jeweils jede der Sprachen spielt, ob sie im Haus, auf dem Kinderspielsplatz ... gesprochen wird" (Mutter Sprache, 1933, p. 178ff).

Weinreich foretrækker benævnelsen "language functions" (Weinreich: 1953, p. 87ff) for "domains of language use" og tilslutter sig kritiske røster, der har påvist, at den Schmidt-Rohrske model endnu er alt for udifferentieret. Han ser dog ligesom senere Fishman inddelingen i funktionsområder som hensigtsmæssig til påvisning af de forskellige grader af bevarende kræfter eller modstandsdygtighed over for interferensfænomener, der findes inden for de forskellige områder, og i det hele til en afvejning af forholdet mellem to sprog.

William F. Mackey skelner, som det fremgår af hans skema (fig. 2), i sin "Description of Bilingualism" (Mackey: 1962) mellem fem forskellige funktions- eller kontaktområder. Baggrunden for hans interesse for, hvad Fishman ville kalde et domænebegreb, er hans forslag om, at det enkelte individs tosprogethed beskrives ud fra graden af bilingvisme, de to sprogs funktion, alternation og interferens. Det enkelte funktionsområde, "area of contact", er, som det ligger i

Fig. 2. The Canadian journal of linguistics. 1961, 1:1, pag. 56.

External Functions																							
		VARIABLES																					
		DURATION				FREQUENCY				PRESSURE													
										Economic		Administrative		Cultural		Political		Military		Historical		Religious	
		CONTACTS																					
A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B		
C	E	C	E	C	E	C	E	C	E	C	E	C	E	C	E	C	E	C	E	C	E		
1. Home																							
Father																							
Mother																							
Siblings																							
Other relatives																							
Domestics, etc.																							
2. Community																							
Neighbourhood																							
Ethnic group																							
Church group																							
Occupation group																							
Recreation group																							
3. School																							
Single medium																							
Dual media:																							
Parallel																							
Divergent																							
Subjects:																							

Private tuition																							
Group																							
Individual																							
Self																							
4. Mass media																							
Radio																							
Television																							
Cinema																							
Recordings																							
Newspapers																							
Books																							
Magazines																							
5. Correspondence																							

selve betegnelsen, extralingvistisk defineret, han ønsker simpelthen en opdeling af kommunikationssituationer, der skal vise den talendes totale sproglige adfærdsmønster. Når det enkelte domæne deles op - familiedomænet i roller, samfundsdomænet i de grupper, den tosprogede fungerer i, er det netop i de faktorer, der har vist sig at kunne optræde som uafhængige variable i forbindelse med kodevalg. Domænebegrebet er altså her principielt af samme art som i Fishman's dominanskonfiguration, selv om Mackey regner med andre variable.

Tidligere havde George C. Barker og Carroll Barber anvendt et domænebegreb af en noget anden art, idet de skelner mellem interaktionskategorier, der repræsenterer forskelle i formalitetsgrad: "familial (intimate), informal, formal, intergroup". Over for Fishman's økologisk-institutionelle definition, hvor domænerne bliver af typen

familie, skole, kirke etc. står altså her en mere psykologisk-stilistisk. (J. B. Pride drøfter i "The Social Meaning of Language", 1971, p. 8 prioriteringen mellem disse definitionstyper).

Det er indlysende, at der vil være en stærk affinitet mellem på den ene side domæner som undervisningssektor eller kirke og en høj grad af formalitet og på den anden side familie eller nabolag og en høj grad af intimitet. En lignende tanke ligger bag, når Fishman sammenfatter domænerne undervisning og religion under et "status stressing value cluster" - det er de domæner, der i et diglossia-samfund domineres af den kode H, der har højest prestige, i modsætning til domæner som familie og nabolag, der er underlagt et "intimacy, value cluster" og koden L. Diglossia er Charles A. Fergusons (Ferguson: 1959) term for en relativt stabil sprogtilstand, der karakteriseres af en komplementær fordeling mellem to varianter af det samme sprog, en højprestigevariant: H, der anvendes under visse betingelser, ved visse lejligheder, og en lavprestigevariant: L, der anvendes af de samme mennesker under andre betingelser og ved andre lejligheder.

Definitionernes indbyrdes forhold. Domæne / formalitetsgrad. Skønt altså disse to definitionsforslag (det økologisk-institutionelle og det psykologisk-stilistiske) kan betragtes som to indfaldsvinkler til det samme fænomen, domænebegrebet opfattet som en størrelse, der typologiserer interaktionssituationer, sådan at valget mellem dem må blive et spørgsmål om hensigtsmæssighed, gør Fishman det, at han nok vælger den institutionelle, men samtidig på en måde kombinerer de to aspekter, Det sker i hans omtalte dominanskonfiguration.

Tænker man sig domænet skole, der nu af en eller anden grund ikke figurerer her, men som antagelig må kunne indføjes i dominanskonfigurationen, inddelt i formelle, informelle og intime situationer, bliver det klart, at domæne hos Fishman virkelig er, i hvert fald i dette tilfælde, hvad Fishman selv kalder "societal construct", for det, der binder de sociale situationer inden for skoledomænet sammen, er vel kun det, at de findes inden for den samme sociale institution. Sondringen mellem de forskellige stillejer er naturligvis rimelig nok, for så vidt som der forekommer situationer, der repræsen-

terer de forskellige grader af formalitet, en formel situation vil fx. være et lærermøde eller en eksamenssituation, en informel en samtale mellem kollegerne på lærerværelset eller mellem lærer og elev i timen, mens en intim vil være interaktionen mellem børnene på legepladsen. Man må så bare gøre sig klart, at en sådan "social construct" nok er en egnet ramme for en lingvistisk analyse, der vil undersøge de forskellige sprogfærer, der findes inden for det pågældende socio-kulturelle felt eller evt., hvor meget der bliver talt af det ene sprog og hvor meget af det andet i et tosproget samfund, men ikke egnet til at undersøge hvad der er det karakteristiske valg af kode inden for området som helhed. Det er jo nemlig det sidste, Fishman gør i sit ex. på forholdet mellem de to koder H og L (Fishman: 1971, p. 51f). Når han her omtaler etableringen af et undervisningsdomæne i et diglossiasamfund, der anvender H og L sådan, at H benyttes inden for skole, kirke og "professional work sphere and government" og L inden for familie, nabolag og "lower work sphere", er der set bort fra, at der inden for undervisningssektoren kan forekomme såvel formelle som informelle og intime situationer.

Det er vel usandsynligt, at man, hvis man i det samme samfund anvender L inden for fx. familiedomænet, ikke også skulle benytte L i de situationer inden for skoledomænet, der kan kaldes "intimate" og måske også dem, der kan kaldes "informal". Men Fishman hævder på dette sted, at H er det sprog, der er knyttet til skoledomænet, dvs. han har skabt en fællesnævner for de forskelligartede - forskellige med hensyn til formalitetsgrad og dermed kodevalg - situationer, der udgør domænet, dannet en abstrakt størrelse, der kan kaldes "det skolemæssige". Det er vel denne proces, Fishman tænker på, når han kalder domænerne en "higher order abstraction or summarization".

Domæne / social institution. Sammenholder man de to eksempler på en skitseret gennemført domæneanalyse, den der er afbildet i dominanskonfigurationen og den netop omtalte, bliver det klart, at Fishman også hvad angår den sociologiske del af domænedefinitionen opererer med to forskellige domænebegreber. Det ene synes at falde sammen

med begrebet social institution - de forskellige domæner deles op i situationer med hvert sit stilleje og som følge deraf evt. med hvert sit kodevalg - den anden størrelse er derimod abstraheret fra den sociale institution, domænet kan her ikke spaltes i forskellige stiller, det repræsenterer nemlig indbegrebet af den pågældende sociale institution, og det forbindes derfor med en bestemt kode.

Problemet er nu, hvordan man fra den sociale institution, fx. skole kommer til dette indbegreb af det skolemæssige, At etablere skoledomænet af alle de situationer, der udspilles inden for den sociale institution skolen, må ifølge eksemplet, som det blev refereret p. 86 være ensbetydende med at fastslå, hvilke situationer der udgøres udelukkende af komponenter, der kan siges at være arts-specifikke for undervisningssektoren, og hvilke situationer der domineres af sådanne komponenter - for så at forene dem til begrebet undervisningsdomænet, hvis de vel at mærke alle forbindes med koden H.

Domæne defineres (Fishman: 1971, p. 55) som "Cluster of social situations typically constrained by a common set of behavioral rules"; i skoledomænet tvinges en række situationer sammen, der kan karakteriseres som specifikt skolemæssige, fordi de følger regler, der er fælles for dem, men ikke for andre situationer, mens der samtidig inden for skolen findes adfærdsformer, der ikke kan kaldes skolemæssige, fordi de styres af andre domænebestemte regler. Hvis der for at blive i eksemplet fra skolen bliver talt L af børnene i frikvarteret på legepladsen, er situationen ikke oplevet som en skolesituation, men som en situation der hører hjemme inden for domænet "venskab" ell. lign.

Sådan må situationen placeres på grundlag af den definition af domænebegrebet, der lader kodevalget være definerende, og som forsøger ad sproglig vej af den sociale institution at uddrage det typiske. Ifølge den anden definition, hvor det sproglige ikke indgår som definerende, vil situationen antagelig blive opfattet som et ex. på en intim skolesituation. Det kan forsåvidt synes rimeligt at udskille en sådan situation fra skoledomænet, som ingen af dens komponenter har nogen direkte relation til skolens centrale formål undervisning. På den anden side kan det synes urimeligt, at arbejde med en definition, der udelukker en sådan situation fra skoledomænet,

fordi der sikkert i børnenes leg på legepladsen er tale om normer og adfærdsmønstre, der er præget af deres tilknytning til skolen, og som er anderledes end de normer og adfærdsmønstre, der er knyttet til leg uden for skolen.

Et andet tænkt eksempel kan vise, at den sociale institution ikke alene er uegnet som grundlag for etableringen af domæner opfattet som abstrakte størrelser, fordi den foruden den centrale masse af skoleagtige situationer også omfatter sociale interaktioner, der ikke kan kaldes skolemæssige. Den er det også, fordi der til det enkelte domæne henregnes inkongruente situationer hentet uden for den sociale institution. Fishman nævner (Fishman: 1971, p. 50), at puerto ricanske forældre, der sædvanligvis taler spansk med deres børn hjemme, sandsynligvis vil tale engelsk - spansk er deres L-kode, engelsk deres H - hvis de befinder sig i skolebygningen. Forsøger man at sætte dette eksempel i relation til det sprogligt definerede domænebegreb, kan situationen på grund af kodevalget ikke opfattes som udtryk for familiedomænet, skønt rollerelation og normer for adfærden stadig er udtryk for den sociale institution familie, men må sandsynligvis henføres til skoledomænet på grund af valget af koden H; den inkongruente situation er fortolket som en skolesituation, dvs. der indgår i begrebet "det skolemæssige" noget, der ikke er hentet fra den sociale institution skole.

Dette eksempel kan dog også tolkes på en anden måde, nemlig som en situation, der naturligt hører ind under skoledomænet, fordi forældrene her optræder i en anden rolle end den, der er knyttet til hjemmet, som forældre til et skolebarn, dvs. som en rolle der hører hjemme inden for den sociale institution skole og ikke familie. Fishman antyder denne tolkningsmulighed ved at sige, at de to forskellige situationer - interaktionen mellem børn og forældre hjemme og i skolen - måske kræver to forskellige rollerelationer. Tolkningen bliver altså et spørgsmål om valg af rolledefinition.

Der er i den proces at etablere de abstrakte domæner en stærk lighed med den operation, der i en strukturanalyse består i at bevæge sig fra substans til form. Når det er uheldigt, at Fishman benytter betegnelsen domæne på de omtalte to måder, dels om den sociale institution, dels om abstrakte størrelser, der har en vis affinitet til de tilsvarende sociale institutioner, er det ikke alene,

fordi han anvender samme terminus for den substantielle og den tilsvarende formelle størrelse, men også fordi den sociale institution som antydnet er både for stor og for lille en enhed som grundlag for abstraktionen, det formelle domænes substansområde ligger skævt for den sociale institution, nok inden for en del af dens område, men også uden for.

Denne kritik går imidlertid kun på det terminologiske. En mere alvorlig kritik kan rettes mod selve tanken om, at det er muligt på grundlag af kodevalget at uddrage indbegrebet af det fx. skolemæssige af en række skolesituationer.

"Situational switching". Et eksempel kan vise dette. Det stammer fra Blom og Gumperz, der i undersøgelsen af H - L fordelingen i Hemnesberget, hvor de to koder udgøres af henholdsvis bokmål og dialekt, nævner, at "teachers report that while formal lectures - where interruptions are not encouraged - are delivered in (B) (dvs. bokmål), the speakers will shift to (R) (dvs. den lokale dialekt) when they want to encourage open and free discussion among students". (Gumperz: 1972, p. 424). Den ny situation, der opstår, idet man går over fra H til L kan ikke siges at være i mindre grad en undervisningssituation end den, hvori koden H anvendtes, rolle-relation, emne og sted må stadig siges at være skolemæssige; der er næppe heller tale om et normbrud, for adfærden er sikkert normal og regelbunden og almindelig. Kodeskiftet markerer en forskel i formalitetsgrad, har altså en funktion typisk for kodeudnyttelsen i et diglossiasamfund. Med Fishman's egne ord "L-related values are usually those of intimacy, solidarity, spontaneity, and informality, while H-related values usually involve an emphasis on status differences, ritual and formality". (Fishman: 1972, p. 234).

Blom og Gumperz anfører stedet som eksempel på "situational switching", dvs. et kodeskift der skyldes en ændring i de agerendes gensidige rettigheder og pligter og i definitionen af situationen. "Situational switching" er et begreb, også Fishman opererer med, men som er vanskeligt at placere i forhold til domænet defineret som et område, hvor kun én kode er tilladt. Eksemplet viser det urealistiske i denne definition. Der foreligger som sagt her en ganske normal skolesituation, og det ville være urimeligt på grund af kodevalget L

at placere den uden for skoledomænet. Man kan fortsætte ad libitum med at finde eksempler af denne art, hvor der i en situation findes en anden formalitetsgrad end den, der med en vis ret kan siges at være dominerende inden for det pågældende domæne, og hvor der af samme grund benyttes den kode, der ikke er den mest almindelige inden for domænet som helhed. Et eksempel fra familiesfæren: faderen, der holder konfirmationstale i H-kode.

Et enkelt eksempel fra den religiøse sektor skal omtales nærmere. Anvendes det fishmanske domænebegreb, hvor hvert domæne har sin kode, må domænet religion i det bornholmske samfund knyttes til H, der vil manifestere sig i rigsmål eller svækket dialekt. Feltarbejde viser umiddelbart, at denne domæne-kode-bestemmelse er uigennemførlig i det bornholmske materiale. Er religion kun folkekirken? Hvis ikke, findes der nemlig religiøse grupper, hvor prædiken holdes på bornholmsk, og hvilken 'switching' skal forskellen mellem kirke og sekter da henføres til?

Tillige er det karakteristiske ved kode-anvendelsen i religiøse samfund uden for folkekirken på Bornholm, at der forekommer kodeskift i liturgien. Betragtes de enkelte liturgiske led, kan der også konstateres kodeskift, først og fremmest i prædikenen, hvor en lokal prædikant, der har valgt H-koden, ofte vil skifte til L-koden, når han ændrer formalitetsgrad ved at anvende illustrerende hverdagsanekdoter eller ved overgang til direkte, appellerende henvendelse til den enkelte tilhører. Praksis viser, at Fishman's domænebegreb knyttet til kode er komplet uinteressant.

Vælger man uden modifikation at fastholde påstanden om, at H er kongruent med de og de domæner, L komplementært med de øvrige, kan man i hvert fald stille spørgsmålet, om domæneanalysen ikke simpelthen er så grov, at dens resultater bliver intetsigende.

Alt taler derfor for at bevare den ekstralingvistiske definition af domænebegrebet, der tillader en skelnen mellem situationer af forskellig formalitetsgrad, og som ved at tage hensyn til at sådanne stilforskelle er en vigtig variabel i forbindelse med valg af kode, muliggør undersøgelse af kodeskift inden for rammerne af en domæneanalyse.

Etic / emic. Fishman arbejder explicit med strukturprincipper hentet fra den strukturelle lingvistik; herfra har han overtaget modsætningsparret "etic" - "emic" - jf. "phonetic - phonemic" - om intuitivt afgrænsede størrelser over for funktionelt gyldige enheder. Han kræver på alle planer af den sproglige analyse en godtgørelse af det pågældende inventars invariantstatus, det gælder fx. også størrelser som sproghandlinger, roller og domæner. Hvad domænerne angår afviser han tanken om muligheden for at opstille et endeligt antal domæner, "an invariant set", anvendeligt i alle typer flersprogede samfund. Derimod tror han på muligheden for at opstille en "emic" liste over domæner gældende for hvert enkelt sprogsamfund for sig.

En sådan liste findes i den undersøgelse af forholdet mellem spansk og engelsk blandt puertoricanere fra et bestemt kvarter i New York, som Fishman i et tværvidenskabeligt samarbejde med en række etnografer, sociologer, psykologer og lingvister - for det relevante afsnits vedkommende sammen med Lawrence Greenfield - har foretaget og fremlagt i rapporten "Bilingualism in the Barrio". Greenfield har på grundlag af indgående studier af face-to-face interaktioner tentativt opstillet fem forskellige domæner: "family, friendship, religion, education, employment".

Hvad der kan undre er, at der ikke gøres rede for, hvorfor man er standset ved netop disse fem domæner. Om udvælgelsesprocessen siges kun: "After more than a year of participant observation and other data-gathering experiences it seemed to Greenfield that five domains could be generalized from the innumerable situations that he had encountered" (Fishman, 1971, p. 571).

Er det den sociale struktur i det bestemte sprogsamfund, der betinger, at listen over domæner opregner netop disse fem forskellige? Den må vel antages at være udtømmende i den forstand, at alle tænkelige situationer kan henføres til et af de opstillede domæner - det er et krav, der implicit stilles til en analyse, der gør primært "etic" størrelser "emic" og den må være endelig i den forstand, at hverken færre eller flere domæner kan siges at have samme funktionelt gyldige status. Som det er fremgået, spalter Fishman andre steder domænet "occupation" op i "professional work sphere" og "lower work sphere" og regner med et domæne "government", mens "friendship" svarer til "neighborhood". Sådanne afvigelse-

ser kan meget vel skyldes reelle forskelle i de involverede samfunds karakter, Fishman siger (Fishman: 1966, p. 429):

"The appropriate designation and definition of domains of language behavior obviously calls for considerable insight into the socio-cultural dynamics of particular multilingual setting at particular periods in their history".

I den omtalte undersøgelse vil Fishman og Greenfield bl. a. gennem et eksperiment udført af Lawrence Greenfield verificere domænebegrebets gyldighed og vise, hvordan overgangen fra "etic" til "emic" status kan godtgøres. Efter opstillingen af de fem domæner vælges der nu til hvert domæne en situation konstitueret af en typisk rolle, et typisk sted og et typisk emne, se fig. 3.

En række informanter bliver så stillet over for to komponenter ad gangen, dels fra samme domæne - kongruente situationer - dels fra hver sit - inkongruente situationer - og skal selv vælge den tredje. Den vælges for de kongruente situationers vedkommende næsten altid fra det samme domæne som de to andre, for de inkongruente oftest fra et af de to domæner, hvori de to andre komponenter hører hjemme. Da de forskellige komponenter altså sættes "rigtigt" sammen, kombineres på konsistent vis, er domænebegrebets gyldighed bevist, og de fem hypotetiske, "etic", domæner er blevet "emic".

Dette forsøg forekommer noget primitivt, det ligner snarest en intelligenstag for børn, det har et sådant præg af common sense, at det kan undre, at den hypotese, der gås ud fra, efter sigende hviler på indgående observation af sociale situationer i det valgte sprog-samfund. Den indsigt, der kræves for at vælge en enkelt situation som typisk for et domæne og at opdele den i sandsynlige komponenter, synes i hvert fald at være til rådighed for enhver, der har et overfladisk kendskab til den vestlige civilisation.

Mere forbløffende er imidlertid den måde, hvorpå resultaterne af forsøgets anden halvdel bliver udmøntet. Denne del bestod i, at informanterne skulle angive, om de ville tale spansk eller engelsk, hvis de selv stod i de forskellige situationer. Man havde opstillet den hypotese, at spansk primært er forbundet med familie, sekundært med venskab, mens engelsk primært er forbundet med religion, arbejde og undervisning. Denne hypotese blev bekræftet. Det, man her kan anke over, er den tilsnigelse, der ligger i at lade de svar,

Fig. 3.

<u>Domain</u>	<u>Interlocutor</u>	<u>Place</u>	<u>Topic</u>
Family	Parent	Home	How to be a good son or daughter
Friendship	Friend	Beach	How to play a game
Religion	Priest	Church	How to be a good Christian
Education	Teacher	School	How to solve a math problem
Employment	Employer	Workplace	How to do your job in the most efficient way

Fishman, Cooper, Ma: Bilingualism in the Barrio. p. 237.

informanterne gav med hensyn til kodevalg i de enkelte situationer, der var valgt som typiske for de forskellige domæner, stå som udtryk for graden af brug af de to sprog inden for domænet som sådant. Med hvilken ret hævdes denne ene situation at repræsentere domænet som helhed? Man kan ikke lade være at tænke på, hvordan de tal ville have set ud, der angiver graden af spansk/engelsk, hvis man som typisk situation for familiedomænet havde valgt en situation fra et andet stilleje, mere formel eller mere intim. Informanterne ville med samme selvfølgelighed have kombineret de forskellige varibale, der måtte indgå i disse situationer. Og som Fishman har vist i sin dominanskonfiguration, kan sådanne stilforskelle styre valget af kode.

Det er vanskeligt at se domænebegrebets berettigelse, hvis det ikke er etableret på grundlag af en række forskellige situationer; der bør nok foreligge en "abstraction" eller "generalisation", men på baggrund af en "summarization" af sociale situationer.

Variable i domæneanalysen. Skønt både den teoretiske baggrund hos Fishman og de resultater, der fremvises i hans domæneanalyser er kritisable, er der dog i vore øjne stadig noget tiltrækkende ved den grundlæggende tanke bag domænebegrebet forstået som en enhed, der kategoriserer interaktionssituationer inden for rammerne af de overordnede sociale institutioner, et samfund kan opdeles i, og som benyttes til påvisning af relationen mellem disse institutioner og sprogbrugen i et samfund.

I dominanskonfigurationen viste hvert domæne sin selvstændige konfiguration, og i Barrio-rapporten påvistes, hvordan brugen af spansk aftog fra familiedomænet over venskabsdomænet til religion, undervisning og "employment"; som Fishman påpeger, er det sådan, at "bilinguals vary with respect to the number and overlap of domains in which they habitually employ each of their languages" (Fishman: 1966, p. 432).

Det er i sig selv af interesse at undersøge, hvordan to eller flere koder fordeler sig på de forskellige aktivitetssfærer i et bestemt sprogsamfund, men det, der til syvende og sidst må være målet for en domæneanalyse, er vel at undersøge, hvad det er, kodevalg samvarierer med. Fishman giver i Barrio-rapporten et svar på dette, når han deler de fem domæner i to grupper svarende til det binære sprogsystem; de er domineret af hver sit værdisystem: "intimacy" og "status stressing value cluster". Det er imidlertid ikke nok at påvise, at familie er det område, der for de fleste er forbundet med intimitet, solidaritet etc. og dermed med L-koden, mens nabolag/venskab er det område, der opfattes som intimt af næstflest osv. Der er nemlig, med mindre man arbejder med en helt ensartet population, to forhold, der spiller ind. Ikke alene det, at familiedomænet rent objektivt - hvis man da i det hele taget kan tale om objektivitet i denne sammenhæng - repræsenterer den laveste formalitetsgrad, består af flest "intime" situationer, nabolag/venskab den næstlaveste osv. op til kirke, der står som den mest formaliserede sfære. Men også det, at demografiske variable gør sig gældende. Man må spørge, hvorfor intimsfæren hos nogle har en ringere udstrækning end hos andre, hvorfor nogle taler L eller hævder at ville tale L i situationer, hvor andre vælger H. Her må årgangsforholdene formodentlig søges ved at isolere variable som social status, alder eller køn fremfor at regne med en tilfældig forskel i opfattelsen af, hvad der opleves som intimt, og hvad der opleves som formelt. Domæneanalysen skal benyttes til at påvise såvel det statiske ("language maintenance") som det dynamiske ("language shift"), men det er ikke nok at vise, hvordan visse domæner er mere "maintenance-prone" end andre, tilbøjeligheden til at fastholde en kode, der bliver mere og mere fortrængt af en anden, findes i højere grad inden for visse domæner, men samtidig inden for visse sociale grupper.

Domæne / rolle. Hvad der er vigtigere end forslaget om et sådant supplement er at gøre et forsøg på gennem mere omfattende iagttagelser og udfra et større erfaringsgrundlag at føre selve domænebegrebet hen imod en teoretisk afklaring. Her synes rollebegrebet at være en nærliggende mulighed. Fishman foreslår selv at forbinde domæneanalyse med rolleteori: "Each domain can be differentiated into role-relations that are specifically crucial or typical of it in particular societies at particular times". (Fishman: 1966, p. 431).

Gumperz havde tidligere foreslået en anden placering af rollebegrebet inden for en lingvistisk analyse. Han går direkte fra den sociologiske definition af sprogsamfund, der baseredes på de sociale interaktionsmønstres hyppighed, til en opdeling af sprogsamfundets medlemmer i roller: "Social communication within a linguistic community may be viewed in terms of functionally related roles..". (Gumperz, 1968, p. 463).

Hans forslag går ud på, kun at isolere de roller eller rollebundter, der fremviser signifikante sproglige karakteristika, "each role has as its linguistic diacritic a particular code or subcode which serves as the norm for role behavior". Han tænker sig så opstillet en kodematrix bestående af de koder eller subkoder (dialekter eller stilarter), der er forbundet med sprogligt markerede roller. En sådan måde at forbinde rolle og sprogform på synes umiddelbart mest hensigtsmæssig til undersøgelser, hvor der arbejdes på subkodeplan med en differentieret sondring mellem forskellige sprogformer; holder man sig til skift mellem to koder, bliver rollebegrebet meget udvandet, idet der må slås mange roller sammen til store bundter, der udfra andre synspunkter ville blive betragtet som selvstændige rollepositioner. På den anden side synes en komplet inventering af rolleregistre på forhånd uigennemførlig.

Fishman har været inde på en lignende tankegang, når han (Fishman: 1966, p. 431, fodnote 19) fremhæver at ikke alle forskelle i rolleposition har betydning for forskelle på valg af sprog; man må ad empirisk vej fastslå, hvilke der har det.

Endeligt valg af enheder. Fastholdes kravet om utvetydig anvendelighed i praksis af teorien, forekommer det at være en rimelig løsning

at basere analysen på sprogsamfund og rollebegreb, mens domæne og social institution indføres på næste analysetrin. I denne undersøgelse var det muligt at operere med et robust, sprogligt entydigt sprogsamfundsbegreb, og i tilknytning til rolleteorien findes der som støtte en empirisk tradition.

Rolleinventaret vil blive opstillet i en størrelsesorden, som er bestemt af projektets resourcer, men det vil uanset den absolutte størrelse være et konstant ansvar, at de opstillede roller er repræsentative for det valgte samfund, og her er situationen ganske den samme som for de forskere, der i Barrio-rapporten måtte opstille et domæneinventar ud fra et indledende intuitivt skøn gennem forbedrende feltarbejde.

Den afgørende forskel fra de foreliggende definitionstilbud består i, at vi ikke binder valget af roller til noget kodebegreb. Risikoer er minimal, idet konstateringen af, at en rolle ikke sprogligt skiller sig ud fra andre, trods alt rummer en oplysning om det givne samfund, mens vi derimod opfatter Gumperz' kodebetingelse for en unødvendig cirkelbevægelse i analysen.

Opstilles roller som: elev, lærer, forældre må hensynet til projektets omfang bestemme, om man inddrager: skoleleder, skolebetyjent, rengøringsassistance etc. Når rolleinventaret er fastlagt, udledes der på grundlag af erfaringer fra feltarbejdet et sæt situationer, der er defineret ud fra de givne rollers interaktion.

Ud fra lærer-elev kan man opstille: interaktionen i timerne, i frikvarterene, på ekskursion etc., og der er naturligvis intet i vejen for at inddrage situationer, hvor flere end to roller er repræsenteret: fx. skoleleder + lærer + elev ved skoleleders besøg i klassen. Ligesom ved rolleopstillingen er mulighederne legio ved situationsinventeringen, men der foreligger en styring og et fælles definitionsgrundlag, ved at samtlige situationstyper er rolledefineret.

Som ved enhver rolleanalyse opnås der en smidiggørelse i forholdet til individerne, i dette tilfælde sprogbrugerne, idet denne normalt beskrives ud fra et rollesæt: fx. lærer, far, hankøn, ... Ved en sprogbrugsbeskrivelse er det naturligt ud fra vort foreløbige kendskab til sprogsamfundet at vælge den funktionelt definerede rolle i stedet for individet, da det synes at være den mest økonomiske vej til en typologi.

Det primære ved forholdet mellem det skitserede udgangspunkt og størrelserne: social institution og domæne må være, at allerede rollerne går på tværs af institution og domæne uden at umuliggøre opstillingen af dem. Forældre-rollen findes såvel i skole som familie.

Imidlertid vil det være muligt at bestemme de opstillede rollers relation til et antal sociale institutioner, der på traditionel vis bestemmes som et funktionelt defineret net af roller. Iagttagelse af institutionerne vil også kunne være en kontrol for, om de opstillede roller er tilstrækkelige for beskrivelsen. Institutionen er sekundær, dens funktion bliver først og fremmest at skabe overskuelighed i rolleinventaret, selv om det bliver nødvendigt at placere samme rolle i flere institutioner.

Den rolledefinerede situation bliver den bærende enhed, og rollebaseringen giver en mulighed for at løse de mest elementære kongruensproblemer. Overlapninger i form af samme rolle i forskellige situationer med forskelligt kodevalg kan beskrives uden nogen kongruensteori.

At forældre - barn taler engelsk i skolelokalerne og ikke spansk som hjemme, indgår som et led i beskrivelsen af forældre-barn, idet vi vælger et rollebegreb, der ikke som i tolkningen på p. 95 skifter fra situation til situation, dvs. vi vælger en social rolle med variationsbredde fremfor en situationsrolle. Reglen er blot, at skolen dominerer over familien ved kodevalget under de givne betingelser. Dette skal så følges op ved undersøgelse af kodevalget, når fx. en lærer taler med forældre og barn i hjemmet. Ved at finde analoge situationer kan overlapningen familie / skole beskrives.

Ved at vælge rolle og rolledefineret situation som basis opnås den nødvendige empiriske robusthed.

Litteratur:

Almen orientering om emnekredsen findes i Nydanske Studier, bind 4.

Citeret litteratur.

Ferguson, Charles A.,

1959 "Diglossia", Word 15, 2.

Fishman, Joshua, A.

- 1964 "Language maintenance and language shift as fields of inquiring", *Linguistics* 9: 32-70.
- 1965 "Who speaks what language to whom and when", *La Linguistique* 2: 67-88.
- 1966 "Language Loyalty in the United States", Mouton, Haag.
- 1970 "Sociolinguistics, a brief introduction", Newbury House. Mass.
- 1971. "The sociology of language: An interdisciplinary social science. Approach to language in society", *Advances in the sociology of language*: 217-380.
- 1972 Fishman, Cooper, Ma, et al. (eds.): "Bilingualism in the Barrio", Mouton, Haag.

Gumperz, John J.

- 1968 "Linguistic Communities", *Readings in the sociology of language*, Mouton, Haag: 463-70.
- 1972 Blom & Gumperz: "Social Meaning in linguistic structures: Code-switching in Norway", Gumperz & Dell Hymes: *Directions in sociolinguistics*, Holt, Rinehart & Winston: 407-34.

Mackey, William F.

- 1962 "The description of bilingualism", *The Canadian journal of linguistics*, 7: 51-85.

Pride, J. B.

- 1971 "The social meaning of language", Oxford university press.

Schmidt-Rohr, George

- 1933 "Mutter Sprache", Eugen Diederichs Verlag, Jena

Weinreich, Uriel

- 1953 "Languages in contact", New York: Linguistic circle of New York.